

**САМОСТІЙНА РОБОТА
ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНИХ
ТА МЕТОДИКО-ЛІТЕРАТУРНИХ ЗАВДАНЬ**

*(сто тридцять варіантів проведення самостійної роботи
в процесі вивчення літератури)*

Юрій БОНДАРЕНКО,

*професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
доктор педагогічних наук*

Автор статті дає оцінку методу самостійної роботи з позицій загальної дидактики та методики навчання літератури. Він демонструє широкий спектр різних видів названої діяльності, здійснюючи її систематизацію за напрямками і шляхами вивчення літературного матеріалу.

Ключові слова: метод самостійної роботи, дидактика, методика літератури, напрями і шляхи вивчення літературного матеріалу, завдання, види, етапи, рівні самостійної роботи.

**SELF-DIRECTED LEARNING
AS A WAY TO ACHIEVE GENERAL DIDACTIC
AND METHODOLOGICAL GOALS IN LITERATURE TEACHING**

**(one hundred and thirty ways of conducting self-directed
learning in the process of studying literature)**

Yuriy BONDARENKO,

Dr. habil., Mykola Hohol State University of Nizhyn

The author evaluates the method of self-directed learning from the standpoint of general didactics and methodology of literature teaching. He demonstrates a broad spectrum of various ways to organize self-directed learning and systematizes them according to ways and methods of studying literary material.

Key words: method of self-directed learning, didactics, methodology of literature teaching, ways and methods of analyzing literary material, tasks, types, stages and levels of self-directed learning.

Формування в учнів здатності до інтелектуальної діяльності (активного мислення), зокрема й у літературній сфері, є одним із головних завдань школи. Із першого по одинадцятий клас має існувати система, що дозволяє виховувати самостійну особистість. Отже, необхідна творча активність – «...свідома і різнопланова навчальна робота учнів, спрямована на самостійне набування знань і практичних умінь, на розвиток їх логічного і образного мислення» [3, с. 8]. Тому метод самостійної роботи треба вважати базовим, що коригує використання інших методів та прийомів навчальної діяльності.

Він базується на розроблених вчителем *завданнях*, які вимагають від учня здійснити певну *практичну роботу*, у кінці якої очікуються *прогнозовані результати*. У цілому «завдання для самостійної діяльності з начальною книгою передбачають формування таких умінь: визначити головне, найістотніше в тому, що вивчається; виявляти характерні ознаки предметів і явищ; поділити текст на логічно закінчені частини; порівнювати, зіставляти висвітлення одних і тих же фрагментів матеріалу в різноманітних джерелах; встановлювати зв'язки різного характеру; узагальнювати, робити висновки, добирати факти для їх підтвердження; диференціювати навчальний матеріал за значущістю; продумувати й формулювати питання; відводити фактам певне місце в системі» [2, с. 27]. І хоча ці настанови мають загальний вигляд, більшість із них можна деталізувати, орієнтуючись на конкретний вид навчального матеріалу з літератури, напрямки й шляхи його вивчення. У будь-якому випадку вони вимагають від учня самостійного рішення, яке дозволяє розв'язати поставлену задачу.

За способом залучення школярів самостійна робота буває *індивідуальною, груповою, фронтальною, за варіантами*.

Самостійна діяльність може тривати різну кількість часу – від декількох хвилин на уроці до декількох днів, тижнів, місяців і навіть навчального року

(наприклад, проведення наукового дослідження в рамках Малої академії наук).
Усе залежить від складності завдання, обсягу роботи, яку треба виконати.

У більшості випадків спроектовані завдання пов'язані з *аналізом* художнього твору. Також самостійна робота корелюється з *евристичним* методом та *дослідницько-пошуковим*. Хоча можуть бути завдання й *репродуктивного* характеру (запам'ятати-відтворити критичний матеріал із підручника та ін.).

Як і будь-який інший метод, самостійна робота має свої переваги. Проте в неї є й недоліки, які треба нейтралізувати.

Продуктивні сторони:

1. Самостійна робота використовується з метою вирішення провідних дидактичних завдань: засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок, застосування знань, вмінь і навичок, узагальнення й систематизації, перевірки, – тобто для здійснення тих дій, що зумовлюють розвиток особистості.

2. Вона буде корисною на всіх процесуальних етапах навчання: підготовки до виконання навчально-розвивальних дій, під час їх здійснення, узагальнення й систематизації одержаних результатів.

3. Метод може бути застосованим як під час проведення уроку, так і в позаурочний час. Уся домашня робота школярів відбувається в режимі самостійної роботи. Це створює сприятливі умови як для вирішення дидактичних завдань, так і для розширення потенціалу всіх процесуальних етапів навчання. Виконання самостійних розвивальних дій удома може бути проведене більш ретельно, оскільки на самому уроці їм не завжди вистачає достатньо часу. Домашня робота не потребує прискореного темпу: дитина здійснює її з урахуванням своїх можливостей. Усе це допомагає поступовому

формуванню та удосконаленню літературознавчих компетенцій і компетентностей.

4. Самостійна робота займає важливе місце в засвоєнні учнями знань, адже найкращим видом освіти є самоосвіта. Під час уроків школярі не здатні одержати весь обсяг літературної інформації, тому ця діяльність продовжується вдома: тут відбувається читання художніх творів, вивчення напам'ять віршів, засвоєння теоретичних понять, опрацювання історико-літературних та літературно-критичних статей підручника, інших документально-теоретичних джерел.

5. Цей метод спрямований на вироблення в учнів літературознавчих умінь та навичок, пов'язаних із виконанням дослідницьких дій (застосуванням відомих шляхів аналізу літературного твору, історико-літературних, біографічних матеріалів), а в результаті – на формування спроможності самостійно здобувати філологічну освіту. Отже, він «...сприяє не лише засвоєнню знань і формуванню вмінь, а й розвитку діяльної особистості, здатної свідомо досягати мети власними зусиллями, реалізуючи прагнення до самовдосконалення» [5, с.82].

6. Самостійна робота є основним способом перевірки ступеня сформованості в дітей літературознавчих компетенцій і компетентностей. Уміння виконати школярами певне завдання – свідчення результативності попереднього навчання. Використання методу з метою перевірки здобутих літературознавчих можливостей школярів відкриває простір для подальшої корекційної діяльності вчителя (особливо якщо відбувається письмова робота й учитель має можливість ретельно проаналізувати виконане учнями).

7. Результати самостійної роботи стають важливим підґрунтям для узагальнення й систематизації набутих учнями знань, умінь і навичок. Це надає широкий простір для їх подальшого застосування в нестандартних умовах (на матеріалі нового літературного матеріалу).

Недоліки:

1. Під час самостійної роботи учні перебувають у відносно автономному стані, що може спричиняти помилки під час виконання завдання, тому одержані результати не завжди відповідають очікуванім.

2. Невідповідність завдань можливостям усіх школярів одночасно. Адже здатність учнів виконати завдання різна. Одні це роблять менше часу, інші – більше, для одних воно є посильним, для інших – заважким.

Щоб виправити названі недоліки, учитель повинен індивідуалізувати завдання самостійної роботи, орієнтуючись на психологічні властивості кожного окремого школяра, зробити їх особистісно зорієнтованими. Крім того, учитель має забезпечити **три основні етапи її здійснення:**

I. Підготовчий (інструктаж, тобто надання «зразка міркувань» (В.Буряк)). Відбувається у вигляді **настановної лекції**, під час якої словесник має зорієнтувати учнів за декількома напрямками. Він пояснює **зміст** та **характер** самостійної роботи, **загальні обриси результату** (наприклад, стильовий аналіз літературного твору, віднайдення й оцінка біографічних фактів), до якого мають прийти учні, **форму звіту** – вигляд, у якому ці результати постануть (план, тези, конспект, таблиця, реферат, усний виступ, доповідь, письмовий твір (опис, розповідь, роздум), самостійне наукове дослідження тощо). Також словесник розкриває **механізм** (послідовність, схему, етапи) самостійної роботи, **час**, за який вона повинна бути проведена, **спосіб**, у який проходитиме звіт (надання письмового результату для перевірки вчителем в позаурочний час, усні виступи школярів на уроці, колективне обговорення тощо). Чим чіткіше школярі усвідомлять ці моменти, тим кращими будуть результати роботи.

II. Виконання самостійної роботи, під час якої втручання вчителя мінімальні або й неможливі (домашні умови), учні в автономному режимі виконують поставлені завдання.

III. Перевірка одержаних результатів: звітування школярів, аналіз результатів, їх корекція.

Звіт про наслідки самостійної роботи може мати як письмову, так і усну форму. Письмовий текст словесник перевіряє й оцінює та коментує. Останнє здебільшого переноситься на наступні заняття. Усне звітування відбувається на уроці. Учні розкривають не тільки одержаний результат, але й дослідницький механізм, який вони застосовували і який привів до таких наслідків. Це корисно з погляду розвитку їх літературознавчих умінь. Разом із цим корисно проводити колективне обговорення, уточнення, оцінювання.

Отже, самостійна робота виконує **підготовчу, навчальну (освітню, формувальну), контрольню-розвивальну та узагальнювальну** функції. При цьому вона може бути зосередженою **як у рамках однієї навчальної ситуації, так і охоплювати ряд таких ситуацій** (за умови, якщо одну ситуацію пов'язувати з дослідженням одного художнього елемента тексту).

Мета **підготовчої** роботи – забезпечити психологічну здатність виконувати певні дії або сприймати нову інформацію. Наприклад, самостійне читання тексту відкриває шлях до його аналізу та інтерпретації. Підготовча робота часто виконується в домашніх умовах, хоча може відбуватися й на уроці: спочатку читання художнього фрагменту чи й невеликого тексту в цілому – потім їх аналіз.

Навчальна робота застосовується тоді, коли вчитель тільки формує в учнів первинні уміння для певного виду роботи. У такому випадку потрібен не лише детальний усний інструктаж, але й демонстрація вчителем необхідних практичних дій, тобто того, як виконувати поставлене завдання. Цей вид самостійної роботи може широко застосовуватися на уроці засвоєння нових знань, формування вмінь і навичок.

Контрольно-розвивальна робота проводиться в ситуації сформованості (хоча б первинної) літературознавчих умінь, які треба буде продемонструвати учням, а вчителю перевірити. Тому перед оголошенням завдання словесник актуалізує знання, які школярі одержали раніше – під час виконання аналогічних вправ. Названий вид самостійної діяльності широко практикується на уроках застосування знань, умінь і навичок, а також їх перевірки чи узагальнення й систематизації. При цьому вчитель не тільки контролює, але й розвиває практичні уміння, набуті раніше.

Крім того, існує ще й **узагальнювальна самостійна робота**. Її мета – здійснити учнями самостійну кінцеву цілісну оцінку тексту або окремого художнього елемента чи досягнути остаточного закріплення умінь виконувати пропонуваній вид діяльності. Вона використовується на уроках перевірки, а також узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок.

Отже, формування уміння виконувати певне завдання може проходити **три етапи: навчальний, контрольно-розвивальний та узагальнювальний**. Під час **навчального** співучасть словесника має вагоме значення: він демонструє виконання завдання, здійснює коригування первинних дій школярів. На **контрольно-розвивальному** етапі також передбачена співучасть вчителя, особливо коли відбувається розвивальна фаза. Тут робота розгортається так: спочатку учні самостійно виконують завдання, потім вчитель допомагає удосконалити результати й на цій основі продовжує розвивати вже набуті вміння. **Узагальнювальний** етап відбувається за умови абсолютної самостійності школярів як в оцінці літературного матеріалу, так і в процедурі його дослідження.

В.Неділько [4, с. 114-188] виділяє **три рівні** самостійної роботи: **найнижчий, вищий і найвищий**.

Найнижчий рівень включає завдання *репродуктивної* спрямованості (Б.Степанишин [6, с.14] називає його самостійно-репродуктивним). Робота передбачає *елементарне засвоєння учнями навчального матеріалу* (це здебільшого прочитання, запам'ятовування змісту літературного твору, вивчення вірша напам'ять, ознайомлення з літературно-критичними статтями шкільного підручника, іншою довідковою літературою тощо) й подальше *його відтворення*. Вона є базовою в одержанні літературної освіти, оскільки засвоєння первинних знань відкриває шлях до більш складної діяльності.

Самостійна робота *вищого рівня* (за Б.Степанишином [6, с. 15], репродуктивно-критичний) має *евристичний* характер, хоча момент репродукування теж присутній. Діяльність школярів розгортається не по лінії «засвоєння – відтворення» навчального матеріалу, а передбачає *вирішення проблемних завдань*, які вимагають від школярів виконати дослідницькі дії – здебільшого з художнім текстом. Відбувається *самостійне опрацювання художньо-літературних чи історико-літературних матеріалів із застосування відомих шляхів аналізу*. Однак присутня й певна допомога вчителя, що може бути виражена в націлюванні на результат, наданні загальної схеми роботи, повідомленні її етапів та інших процедурних елементів. Наприклад, якщо вчитель рекомендує виявити риси імпресіонізму в новелі М.Коцюбинського «Intermezzo» (структурно-стильовий аналіз), то тим самим він здійснює підказку: ці риси в зазначеному творі є, їх треба тільки знайти й осмислити. У такий спосіб педагог надає «зразок міркувань» (В.Буряк), який учні можуть використати.

Найвищий рівень (за Б.Степанишином [6, с. 15], критично-творчий). Завдання носять *проблемний* характер, орієнтуючи на те, щоб дати *самостійну цілісну оцінку літературному твору чи його компонентам*. Будь-яка допомога вчителя при цьому відсутня, учні перебувають в автономному режимі. Такі завдання допомагають найповніше виявити, чи

сформовані необхідні знання й особливо вміння та на якому рівні школярі ними оволоділи. Однак вони не всім учням під силу. Тому «...не можна механічно збільшувати її (самостійної роботи – Ю.Б.) питому вагу в процесі навчання: вона повинна ґрунтуватися на врахуванні ступеня підготовки учнів до певних видів такої діяльності» [7, с. 146]. Зазвичай словесник може рекомендувати проаналізувати твір з допомогою певного шляху аналізу, за умови якщо учні ним уже володіють. До найвищого рівня належить і виконання творчих робіт різного характеру (художніх, літературно-критичних, публіцистичних).

Нижчий рівень самостійної роботи не вимагає деталізації, оскільки носить первинний і репродуктивний характер. Як сказано вище, сюди входить елементарне засвоєння (здебільшого прочитання-запам'ятовування) художніх та науково-документальних текстів.

Найвищий рівень, хоча й базується на проблемності, теж не потребує особливих уточнень: учні одержують завдання проаналізувати літературний матеріал без будь-якого націлювання збоку вчителя; вони самі обирають шлях аналізу й виконують дослідницькі дії в його рамках.

Оскільки основним видом навчального матеріалу на уроках є художній, то відповідно й більшість завдань самостійної роботи присвячено аналізу літературних творів. Найширше з цією метою в шкільній практиці застосовується вищий рівень. Словесник пропонує учням *завдання, що за своїм змістом відповідають характеру конкретних напрямку та шляху вивчення літературного матеріалу*. Їх варто уточнити, щоб усвідомити методико-літературну роль самостійної роботи.

***Сюжетно-композиційний напрям вивчення літературних творів
Подієвий, композиційний, хронотонний шляхи аналізу [1]***

Для цих напрямку та шляхів важливі завдання, що допомагають дослідити сюжетно-змістову єдність художнього тексту. До них варто віднести такі:

1) здійснити переказ (стислий, детальний, з використанням авторських виразів, вибіркового, повний) літературного твору або його фрагменту: **підготовка (інструктаж)** – пояснення (актуалізація) знань про види переказу, правила їх підготовки; **виконання** – робота з текстом (вибір необхідних художніх елементів), підготовка переказу; **форма звіту** – усний або письмовий переказ; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

2) написати анотацію до літературного твору, коротко окресливши його сюжетно-змістову оригінальність: **підготовка (інструктаж)** – пояснення (актуалізація) знань про анотацію, особливості її написання; **виконання** – робота з художнім текстом (вибір головного), створення анотації; **форма звіту** – читання анотації вголос або перевірка вчителем написаного; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

3) «склеїти» (реставрувати порушену сюжетну послідовність) літературний твір: **підготовка (інструктаж)** – пояснення (актуалізація) знань про «склеювання» як вид роботи; **виконання** – реставрація «порушеної» вчителем сюжетної послідовності в тексті; **форма звіту** – обґрунтування учнями своїх дій, усний переказ художнього твору за розвитком сюжету; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

4) здійснити «усне малювання» (опис зображеного) обраного сюжетного епізоду: **підготовка (інструктаж)** – пояснення (актуалізація) знань про «усне малювання» як вид роботи; **виконання** – читання тексту, підготовка «усного малювання»; **форма звіту** – усний опис зображеного у художньому тексті; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

5) виконати ілюстрацію до епізоду художнього тексту, провести між ними зіставлення: **підготовка (інструктаж)** – пояснення мети ілюстрування, його

характеру; **виконання** – робота з текстом, створення малюнка; **форма звіту** – усне зіставлення намальовано учнем та написаного письменником; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

б) проаналізувати запропонований або самостійно обраний епізод, визначити його художню роль в тексті: **підготовка (інструктаж)** – пояснення мети та особливостей поглибленого дослідження епізоду; **виконання** – усний або письмовий аналіз епізоду; **форма звіту** – усний виступ або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

7) порівняти два або й більше епізодів у межах одного чи декількох текстів: **підготовка (інструктаж)** – пояснення мети та особливостей зіставлення; **виконання** – вибір об'єктів зіставлення, порівняльний аналіз; **форма звіту** – усне зіставлення епізодів або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

8) провести зіставлення епізоду літературного твору та виконаної до нього картини-ілюстрації художника: **підготовка (інструктаж)** – пояснення мети та особливостей зіставлення; **виконання** – порівняльний аналіз; **форма звіту** – усне зіставлення творів різних мистецтв на предмет їх відповідності та розбіжностей або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

9) інсценізувати епічний твір або його фрагмент (перетворити в драматичний), підготувати читання в ролях: **підготовка (інструктаж)** – пояснення змісту та процедури інсценізування, особливостей читання в ролях; **виконання** – здійснення інсценізування, тренувальне читання; **форма звіту** – усна розповідь про результати інсценізації або письмова робота (текст інсценізації), читання в ролях; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

10) скласти кіносценарій (поділити на кадри, створити візуальний та аудіо ряди) за твором або його фрагментом: **підготовка (інструктаж)** –

пояснення змісту та процедури роботи; **виконання** – складання кіносценарію; **форма звіту** – читання кіносценарію або письмова робота (текст кіносценарію); **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

11) дати заголовки частинам, розділам, главам, діям, явам: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про заголовки, особливості його складання; **виконання** – складання заголовків; **форма звіту** – усне читання заголовків, пояснення їх змісту або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка роботи, корекція;

12) створити зовнішню композицію тексту (для епічних творів, у яких немає поділу на зовнішньоконпозиційні частини): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про зовнішню композицію твору, процедуру її створення; **виконання** – поділ тексту на композиційно-змістові частини, складання заголовків до них; **форма звіту** – усне пояснення результатів роботи; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

13) встановити хронологічні чи причинно-наслідкові зв'язки між змальованими подіями, скласти план подій: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про характер зв'язків між подіями у творі, складання подієвого плану; **виконання** – встановлення ланцюжка подій, класифікація зв'язків між ними, пояснення їх особливостей; **форма звіту** – усний виступ про хронологічну та причинно-наслідкову логіку тексту, читання і коментування плану або письмова робота (подієвий план, що відображає хронологію чи причинно-наслідкову наступність зображеного); **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

14) скоригувати запропонований сюжетний план, у якому є порушення фактичного змісту та єдності тексту: **підготовка (інструктаж)** – пояснення сутності корекції, яку мають здійснити учні; **виконання** – коригування плану; **форма звіту** – усний виступ про виявлені порушення, спосіб їх виправлення або письмова робота (скоригований план); **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

15) скласти простий або складний сюжетний план художнього тексту у вигляді називних, розповідних, питальних речень, з допомогою цитат, прислів'їв та приказок (на вибір): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про певний вид плану, процедуру його складання; **виконання** – створення плану; **форма звіту** – усне читання плану, пояснення його специфіки або письмова робота (план художнього тексту); **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

16) перебудувати цитатний план на звичайний або звичайний на цитатний: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про названі види плану, процедуру переробки; **виконання** – переробка запропонованого плану; **форма звіту** – усне читання планів, їх зіставлення, пояснення особливостей перебудови або письмова робота (перероблений план); **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

17) класифікувати конфлікт твору, простежити його розвиток: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про конфлікт, етапи його розвитку; **виконання** – класифікація конфлікту, визначення та аналіз прологу, експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації, розв'язки; **форма звіту** – усний виступ про конфлікт та його розвиток або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

18) дослідити зв'язок сюжету твору з іншими складовими – персонажами, тематикою й проблематикою, мовою, жанром, стилем, світоглядною системою автора: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про персонажі, тематику й проблематику, мову, жанр, стиль, світогляд письменника, їх участь у розгортанні сюжету; **виконання** – аналіз ролі різних художніх елементів у сюжетотворенні; **форма звіту** – виступ про зв'язки між сюжетом та іншими складовими або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

19) проаналізувати конфлікт твору за системою «виклик – відгук»: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про конфлікт, систему

«виклик-відгук»); **виконання** – визначення в тексті «викликів» і «відгуків», дослідження конфлікту у зв'язках із ними; **форма звіту** – усна оцінка конфлікту в системі «виклик-відгук» або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка роботи, корекція;

20) здійснити цілісний подієвий аналіз твору (за умови, якщо учні володіють знаннями про нього): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про подієвий аналіз; **виконання** – відповідне дослідження твору; **форма звіту** – усний виступ про результати аналізу або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка роботи, корекція;

21) здійснити аналіз тексту за частинами зовнішньої композиції: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про зовнішню композицію, композиційний аналіз; **виконання** – виконання композиційного аналізу (дослідження кожної зовнішньоконпозиційної частини); **форма звіту** – виступ про результати композиційного аналізу або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

22) виявити всі позасюжетні елементи або окремі з них (портрети, пейзажі, інтер'єри, екскурси в минуле тощо), здійснити аналіз, визначити художню роль: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про позасюжетні елементи, їх роль; **виконання** – виявлення позасюжетних елементів, аналіз, визначення художньої ролі; **форма звіту** – виступ про позасюжетні елементи або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

23) здійснити класифікацію позасюжетних елементів у творі: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про позасюжетні елементи в їх класифікаційній різноманітності; **виконання** – виявлення позасюжетних елементів, їх класифікація; **форма звіту** – усний виступ (класифікація позасюжетних елементів) або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

24) здійснити хронотопний аналіз твору, декількох хронотопів, одного з них (дати оцінку складовим) (за можливістю): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про хронотоп та хронотопний аналіз; **виконання** – дослідження хронотопу(ів); **форма звіту** – усний виступ про результати або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

25) встановити зв'язки (статичний або динамічний – схожість або відмінність) між хронотопами, пояснити їх роль: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про часопросторові зв'язки; **виконання** – визначення зв'язків між хронотопами, їх осмислення; **форма звіту** – усна розповідь про особливості хронотопної зв'язності, роль кожного з хронотопів у цьому або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

26) написати твір-роздум, основу якого складатиме аналіз сюжетних фрагментів або хронотопів тексту: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про твір-роздум, присвячений аналізу сюжету чи хронотопу, особливості його написання; **виконання** – створення твору-роздуму; **форма звіту** – усне читання та коментування твору або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція;

27) зіставити літературні твори, які перебувають в інтертекстуальній єдності (мають спільну сюжетно-образну основу): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про інтертекстуальні зв'язки між різними текстами; **виконання** – інтертекстуальний аналіз двох творів (зіставлення на предмет схожості та відмінності); **форма звіту** – усне читання результатів порівняльного аналізу або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаної роботи, корекція.

Отже, сюжетно-композиційний рівень художнього тексту дозволяє здійснити різнопланові самостійні дослідження школярів. Вони можуть бути

виконуваними із 5 по 11 клас. Проте деякі з них – тільки тоді, коли в учнів з'явилася певна теоретична обізнаність. Зокрема, це стосується сюжетотворення, хронотопу та інтертекстуальних зв'язків між сюжетними формами. Ця група завдань потребує максимального врахування вікових можливостей школярів, а тому використовується здебільшого в старшій школі.

Література

1. Бондаренко Ю.І. Методика шкільного вивчення сюжетно-композиційної організації епічного твору: теорія і практикум. – Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2012. – 143 с.
2. Буряк В.К. Самостійна робота з книгою. – К.: Знання, 1990. – 48 с.
3. Жицький Є.І. Самостійна і творча активність учнів у процесі вивчення літератури. – К.: Радянська школа, 1969. – 168с.
4. Неділько В. Методика викладання української літератури в середній школі. – К.: Вища школа, 1978. – 148 с.
5. Ситченко А.Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах. – К.: Ленвіт, 2012. – 291 с.
6. Степанишин Б. Література – вчитель – учень (Самостійне вивчення учнями літератури). – К.: Освіта, 1993. – 240 с.
7. Шевченко З. Основні методи вивчення літератури // Наукові основи методики літератури / За ред. Н.Й. Волошиної/. – К.: Ленвіт, 2002. – С. 142-151.

УДК 371.5.016:821.161

**САМОСТІЙНА РОБОТА
ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНИХ
ТА МЕТОДИКО-ЛІТЕРАТУРНИХ ЗАВДАНЬ (продовження)
(сто тридцять варіантів проведення самостійної роботи
в процесі вивчення літератури)**

Юрій БОНДАРЕНКО,

*професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
доктор педагогічних наук*

Автор статті дає оцінку методу самостійної роботи з позицій загальної дидактики та методики навчання літератури. Він демонструє широкий спектр різних видів названої діяльності, здійснюючи її систематизацію за напрямками і шляхами вивчення літературного матеріалу.

Ключові слова: метод самостійної роботи, дидактика, методика літератури, напрями і шляхи вивчення літературного матеріалу, завдання, види, етапи, рівні самостійної роботи.

**SELF-DIRECTED LEARNING
AS A WAY TO ACHIEVE GENERAL DIDACTIC
AND METHODOLOGICAL GOALS IN LITERATURE TEACHING
(one hundred and thirty ways of conducting self-directed
learning in the process of studying literature)**

Yuriy BONDARENKO,

Dr. habil., Mykola Hohol State University of Nizhyn

The author evaluates the method of self-directed learning from the standpoint of general didactics and methodology of literature teaching. He demonstrates a broad spectrum of various ways to organize self-directed learning and systematizes them according to ways and methods of studying literary material.

Key words: method of self-directed learning, didactics, methodology of literature teaching, ways and methods of analyzing literary material, tasks, types, stages and levels of self-directed learning.

Персонажний напрям вивчення літературних творів

Пообразний шлях аналізу [1;2;3;4;5]

На цьому рівні можна запропонувати велику кількість завдань, які допоможуть дослідити внутрішні та зовнішні прояви образів-персонажів, засоби їх вираження, концептуальну роль у тексті. Зокрема:

28) виявити риси характеру персонажа, дати їм оцінку, дослідити засоби вираження в тексті, здійснити зіставлення в різних епізодах: ***підготовка (інструктаж)*** – актуалізація знань про внутрішні якості персонажа, засоби вираження, порівняльний аналіз; ***виконання*** – виявлення рис характеру та засобів вираження, їх оцінка, зіставлення способів презентації в різних епізодах; ***форма звіту*** – розповідь про психологічні властивості образу, засоби їх вираження або письмова робота аналогічного змісту; ***узагальнення*** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

29) створити простий або складний, звичайний чи цитатний, з допомогою прислів'їв та приказок план характеристики літературного героя: ***підготовка (інструктаж)*** – актуалізація знань про риси характеру героя, необхідний вид плану, спосіб його складання; ***виконання*** – складання плану; ***форма звіту*** – читання і коментування плану або письмова робота (план); ***узагальнення*** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

30) визначити надзавдання персонажа, дослідити вираження в тексті: ***підготовка (інструктаж)*** – актуалізація знань про надзавдання як властивість образу; ***виконання*** – визначення надзавдання, простеження впливу на поведінку героя; ***форма звіту*** – розповідь про надзавдання та поведінку персонажа або письмова робота аналогічного змісту; ***узагальнення*** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

31) виявити внутрішні суперечності персонажа, дослідити їх вираження в тексті: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про внутрішні суперечності як властивість образу; **виконання** – визначення суперечностей, дослідження впливу на поведінку героя; **форма звіту** – розповідь про суперечності або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

32) підготувати виразне читання (в ролях) слів персонажа (персонажів): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про виразне читання, особливості його підготовки; **виконання** – складання партитури тексту, тренувальне читання; **форма звіту** – виразне читання слів героя (ів); **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

33) застосувати прийоми «інтерв'ювання» або «сповідь» героя, розробивши систему запитань для інтерв'ю чи план розповіді від першої особи: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про прийоми «інтерв'ювання» або «сповідь», особливості здійснення; **виконання** – підготовка «інтерв'ювання» чи «сповіді»; **форма звіту** – усний виступ («сповідь»), здійснення діалогу («інтерв'ювання») або письмова робота аналогічного змісту (запитання для «інтерв'ю», ймовірні відповіді; текст «сповіді»); **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

34) визначити індивідуальне й типове в образі-персонажі, засоби типізації та індивідуалізації, виховну функцію героя: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про персонаж-характер та персонаж-тип; **виконання** – визначення індивідуального та типового в образі; **форма звіту** – усна розповідь про названі властивості або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

35) здійснити поглиблену психологічну характеристику, виявивши особливості когнітивної та афективної сфер персонажа, його світосприйняття, спрямованість, досвід, здібності, характер, темперамент, рисунок тіла (одну або декілька властивостей); для такої роботи учні мають бути озброєні

науковою психологічною інформацією): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про психологічні сфери, їх властивості; **виконання** – аналіз внутрішньої структури героя; **форма звіту** – усний виступ-аналіз психологічних сфер або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

36) визначити ціннісно-цільову програму героя, способи вираження, дослідити його поведінку у зв'язках із нею: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про ціннісно-цільову програму, особливості її визначення; **виконання** – дослідження ціннісно-цільової програми героя, її впливу на його поведінку; **форма звіту** – усний виступ про ціннісно-цільову програму героя, його поведінки або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

37) виявити в тексті ставлення персонажа до навколишнього світу (об'єктів, людей, процесів, явищ), оцінити його світогляд на цій основі: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про світогляд персонажа, ставлення до світу; **виконання** – дослідження на тему «Герой і світ»; **форма звіту** – розповідь за темою дослідження або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

38) простежити ціннісно-цільову трансформацію образу (зміну, переорієнтацію), особливості її здійснення в літературному матеріалі: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про ціннісно-цільову програму, можливість її зміни; **виконання** – виявлення трансформації внутрішніх пріоритетів героя; **форма звіту** – розповідь про зміну цінностей героя або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

39) проаналізувати портрет героя, пояснити його художню роль: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про портрет як засіб змалювання; **виконання** – виявлення портретних зображень, їх оцінка; **форма звіту** – усна характеристика учнями портрету героя або письмова робота

аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

40) визначити основні дії та вчинки персонажа, на їх основі здійснити психологічну характеристику: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про дії та вчинки як засіб зображення; **виконання** – виявлення поведінкових проявів, їх характеристика; **форма звіту** – усна розповідь про поведінку героя або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

41) виявити зовнішні чинники, що впливають на поведінку героя, пояснити особливості цього впливу: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про чинники, що можуть впливати на образ-персонаж; **виконання** – визначення та дослідження цих чинників, їх впливу на внутрішній світ та поведінку героя; **форма звіту** – усна оцінка зовнішніх впливів, поведінки персонажа або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

42) дослідити особливості мови образу, його думки та почуття, дати їм оцінку з погляду вираження внутрішніх якостей: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про мову, думки та почуття як засіб характеристики; **виконання** – виявлення особливостей мови, думок та почуттів, їх аналіз; **форма звіту** – усна оцінка мовної характеристики або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

43) виявити ставлення до героя інших персонажів та автора, з'ясувати, яким чином його представлено в тексті: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про ставлення інших як засіб характеристики; **виконання** – виявлення особливостей ставлення, способів його вираження; **форма звіту** – усна розповідь про ставлення до героя інших персонажів та автора або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

44) дослідити особливості використання позасюжетних елементів для змалювання образу-персонажа: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про позасюжетні елементи як засіб зображення персонажа; **виконання** – виявлення позасюжетних елементів, їх аналіз у системі характеристики героя; **форма звіту** – усна оцінка ролі позасюжетних елементів для змалювання персонажа або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

45) віднайти в тексті однотипні або різнотипні вчинки героя, із цієї позиції дати оцінку змінним та незмінним властивостям характеру: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про повторюваність та змінність у поведінці героя; **виконання** – виявлення названих властивостей поведінки персонажа; **форма звіту** – розповідь про те, що повторюється, а що змінюється в поведінці героя або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

46) виявити яскраві мовно-художні звороти, використані автором для зображення персонажа, визначити їх зміст, дослідити особливості вираження цих значень за допомогою інших засобів образотворення: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про авторську мову як засіб характеристики; **виконання** – виявлення яскравих мовно-художніх зворотів, використаних письменником для характеристика героя, їх аналіз; **форма звіту** – усна розповідь про авторську мову як засіб характеристики або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

47) використавши оцінку образу літературним (и) критиком (ами), довести, посилаючись на текст, її (їх) слушність або неправильність: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про роль літературної критики в осмисленні персонажів; **виконання** – дослідження на основі висловлювань критика (ів); **форма звіту** – усний виступ – обґрунтування правильності або

неправильності суджень критиків або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

48) установити сюжетні точки тексту, у яких герой виявляє себе найбільш повно, проаналізувати образ у цих епізодах, простежити його психологічну еволюцію: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про зв'язок персонажа з сюжетом; **виконання** – виявлення та опрацювання найбільш важливих з огляду на характеристику героя сюжетних точок; **форма звіту** – усна характеристика зв'язків між героєм та сюжетом або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

49) визначити наслідки, до яких приводить поведінка персонажа, осмислити його роль у тексті на цій основі: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про наслідки поведінки як засіб характеристики; **виконання** – виявлення наслідків поведінки героя, їх оцінка; **форма звіту** – усна характеристика героя на основі наслідків його поведінки або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

50) віднайти сюжетний момент, коли персонаж змінює свою сутність (трансформується), здійснити поглиблений аналіз епізоду: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про можливість трансформації характеру героя, наявність сюжетної точки, яка виконує таку роль; **виконання** – поглиблений аналіз епізоду, у якому відбувається зміна персонажа; **форма звіту** – усна характеристика названого епізоду або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

51) встановити етапи розвитку та характер змін внутрішнього світу героя, дослідити кожен із них: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про динамічні характери, поетапність внутрішніх змін персонажа; **виконання** – визначення та дослідження етапів психологічного розвитку героя; **форма звіту** – розповідь про динаміку характеру героя, етапи та особливості його

зміни або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

52) скласти сюжетний план характеристики героя: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про особливості складання плану характеристики за розвитком сюжету; **виконання** – визначення сюжетних точок, важливих у зображенні героя, складання плану; **форма звіту** – усне читання плану, коментування або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

53) встановити елементи хронотопу, що допомагають змалювати героя, пояснити їх роль: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про зв'язки образу із хронотопом, роль часопростору в зображенні персонажа; **виконання** – аналіз елементів хронотопу, що беруть участь у змалюванні персонажа; **форма звіту** – усна розповідь про зв'язки героя із хронотопом або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

54) визначити біографічні етапи життя персонажа, здійснити аналіз кожного з них, пояснити роль у становленні та розвитку образу, зіставити між собою, скласти план життєпису: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про біографічні (вікові) етапи; **виконання** – виявлення та дослідження біографічних (вікових) етапів героя, їх аналіз, зіставлення, складання плану життєпису; **форма звіту** – усна розповідь про біографічні(вікові) етапи, коментування біографічного плану або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

55) визначити ключові факти в житті героя, дослідити їх роль у зображенні: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про факт як засіб характеристики; **виконання** – виявлення ключових фактів, що допомагають оцінити персонаж; **форма звіту** – усна розповідь про встановлені факти, їх образотворчу роль або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

56) визначити «виклики», які постають перед героєм, та «відгуки», які він на них дає, на цій основі здійснити психологічну та поведінкову характеристику: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про систему «виклик-відгук» в житті персонажа, способу її визначення; **виконання** – виявлення «викликів» та «відгуків», їх аналіз у зв'язках із проявами персонажа; **форма звіту** – усна розповідь про персонажа за системою «виклик-відгук» або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

57) виявити властивості персонажа, зумовлені його жанровою, стильовою або світоглядно-ідеологічну специфікою (усе або на вибір), пояснити роль названих чинників у зображенні героя: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про жанрову, стильову або світоглядно-ідеологічну природу персонажа; **виконання** – аналіз властивостей героя, зумовлених жанром, стилем, світоглядно-ідеологічною позицією письменника; **форма звіту** – усна розповідь про названі параметри персонажа або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

58) дослідити роль героя в постановці, розвитку та розв'язанні тем та проблем, вираженні ідейного змісту: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про зв'язки героя з тематикою, проблематикою, ідейним змістом; **виконання** – аналіз ролі образу у вираженні названих аспектів твору; **форма звіту** – усна розповідь про ідейний та проблемно-тематичний вимір персонажа або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

59) визначити статусні ролі персонажа (вікові, гендерні, родинно-родові, професійні, мистецько-творчі, соціальні, національні, релігійні, суспільно-творчі тощо), дослідити їх, дати оцінку герою, виходячи із виконання ним цих ролей: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про статусно-рольову специфіку персонажа; **виконання** – визначення та

дослідження цих властивостей; **форма звіту** – здійснення усної статусно-рольової характеристики або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

60) здійснити групування персонажів, пояснити принцип об'єднання, характер зв'язків, функцію групи в тексті: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про групування образів, особливості здійснення групової характеристики; **виконання** – груповий аналіз персонажів; **форма звіту** – усна розповідь про результати групового аналізу або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

61) дослідити особливості стосунків між персонажами, виявити роль героїв для зображення один одного: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про стосунки як спосіб зображення образів; **виконання** – дослідження стосунків між героями; **форма звіту** – усна розповідь про стосунки персонажів або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

62) виконати порівняльний аналіз окремих образів або їх груп: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про порівняльну характеристику; **виконання** – здійснення зіставлення; **форма звіту** – усна порівняльна характеристика або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

63) визначити художню роль декількох персонажів, установити спільне та відмінне в їх призначенні: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про художню роль (мету); **виконання** – визначення художньої ролі героїв, проведення зіставлень; **форма звіту** – усне зіставлення художньої ролі образів або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

64) виконати типологічне моделювання (створити тип героя на основі декількох споріднених персонажів), взявши до уваги образи одного або

декількох творів: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про прийом типологічного моделювання; **виконання** – встановлення споріднених героїв, визначення типологічних моделей; **форма звіту** – усна розповідь про виявлені типологічні моделі, особливості їх зображення або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

65) виявити елементи феноменального в персонажі, дослідити їх вираження, здійснити градацію: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про феноменальне в образі; **виконання** – виявлення феноменальних проявів героя, осмислення їх образотворчої ролі; **форма звіту** – усна характеристика феноменального або перевірка письмової роботи; **узагальнення** – оцінка учнями та вчителем виконаного завдання, корекція;

66) написати літературно-критичний твір-роздум, присвячений аналізу персонажа (персонажів): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про мету написання та структуру твору-роздуму – аналізу персонажа (ів); **виконання** – написання твору-роздуму; **форма звіту** – читання твору-роздуму або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

67) здійснити цілісний пообразний аналіз літературного твору: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про пообразний аналіз; **виконання** – пообразний аналіз тексту; **форма звіту** – усний виступ про одержані результати або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція.

Отже, самостійне опрацювання школярами образів-персонажів покликане розвивати вміння здійснювати аналіз як міметичної, так і суто художньої функції літературних героїв. У першому випадку характеристика образів відбувається за аналогією до оцінки реальних людей, у другому, виходячи із естетичної природи мистецтва.

Мовний напрям у вивчення літературних творів

Словесно-образний аналіз

Самостійна робота в межах цього напрямку спрямована на розвиток уміння опрацьовувати словесну тканину художнього твору, її зв'язок з іншими засобами зображення. Тут можуть бути застосованими такі завдання:

68) здійснити лексичний та фразеологічний коментар (у першу чергу пояснити значення незрозумілих слів, фразеологізмів) до тексту, вибравши для цього необхідні мовні одиниці та використавши словники відповідного спрямування: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про мету та спосіб здійснення лексичного та фразеологічного коментаря; **виконання** – відбір лексичних та фразеологічних одиниць, які треба прокоментувати, робота із словниками, пояснення невідомих значень; **форма звіту** – усне коментування мовних одиниць або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

69) вибрати мовно-художні образи, які яскраво презентують художній стиль письменника, визначити їх змістове та асоціативно-сміслові навантаження: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про мову художнього твору як виразник авторського стилю; **виконання** – визначення мовних конструкцій, що унаочнюють творчу манеру письменника, їх семантичне та асоціативно-сміслові пояснення; **форма звіту** – усне коментування мовно-художніх зворотів, окреслення учнями власних асоціацій, пов'язаних із ними, або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

70) провести класифікацію мовних засобів (тропів, стилістичних фігур) у творі чи його фрагменті, розкрити їх роль: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про тропи та стилістичні фігури; **виконання** – виявлення тропів та стилістичних фігур у тексті, пояснення їх ролі, класифікація; **форма звіту** – усне розкриття мовно-стилістичної структури тексту або письмова

робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

71) визначити семантично марковані слова (першорядні носії художнього змісту) в тексті (фрагменті), пояснити їхнє значення, роль: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про семантично марковані слова; **виконання** – визначення семантично маркованої лексики, її значень; **форма звіту** – усний виступ про семантично марковані одиниці або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

72) здійснити відбір одного мовного засобу (тропу, стилістичної фігури) в ліричному творі (творах) одного автора, пояснити способи його використання: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про необхідні троп або стилістичну фігуру; **виконання** – дослідження використання мовного засобу в тексті (ах); **форма звіту** – усне пояснення результатів виконаного дослідження або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

73) порівняти застосування одного мовного засобу у творах різних авторів, провівши відповідні спостереження: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про необхідні троп або стилістичну фігуру; **виконання** – дослідження використання мовного засобу у творах різних авторів; **форма звіту** – усний порівняльний аналіз способів використання мовного засобу декількома письменниками або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

74) зіставити різні мовні редакції (за наявності) одного тексту (фрагменту, назви), пояснити їх схожість та відмінність, вплив на художню концепцію: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про можливість варіативності мовних редакцій тексту; **виконання** – зіставлення мовних редакцій тексту (фрагменту, назви); **форма звіту** – усне порівняння двох

мовних редакцій або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

75) порівняти мовно-художні засоби словесного тексту (фрагменту) та засобів живопису (ілюстрації), музичного твору, виконаних за мотивами літературного: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про засоби вираження різних видів мистецтва; **виконання** – порівняльний аналіз мови літературного твору та засобів іншого виду мистецтва, що увиразнюють спільну тему; **форма звіту** – усний виступ про засоби вираження у творах різних видів мистецтва або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

76) дослідити використання автором груп спорідненої лексики або фразеологізмів (назв, прислів'їв, приказок, синонімів, антонімів, архаїзмів, неологізмів тощо): вибрати в тексті відповідні одиниці, пояснити їх значення та художню роль: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про групи спорідненої лексики та фразеологізмів; **виконання** – виявлення названих груп у тексті, пояснення значень та ролі; **форма звіту** – усне коментування споріднених мовних одиниць або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

77) дібрати синоніми до мовних одиниць автора, пояснити одержані результати: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про синоніми; **виконання** – створення синонімів до запропонованих авторських мовних одиниць; **форма звіту** – усне коментування художніх зворотів та створених до них синонімів або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

78) укласти словник найбільш вагомих авторських художніх висловів, пояснити їх значення, зв'язок із тематикою та проблематикою твору, змалюванням образів-персонажів, розгортанням сюжету: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про особливості укладання словника; **виконання** – виявлення найбільш виразних авторських висловів, пояснення

ролі в зображенні інших художніх елементів, укладання словника; **форма звіту** – усна розповідь про особливості укладеного словника, літературознавчий коментар художньої мови або письмова робота аналогічного змісту (словник); **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

79) вписати вислови афористичного звучання, розкрити їх значення та художню роль: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про афоризми, їх роль у творі; **виконання** – виявлення афоризмів у тексті, пояснення їх значення та художньої ролі; **форма звіту** – усна розповідь про вибрані афоризми, їх коментування або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

80) виділити мовно-художні звороти (цитати) для використання в письмовій роботі, пояснити свій вибір: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про правила цитування відповідно до теми творчої роботи, висловлених думок; **виконання** – відбір мовно-художніх зворотів; **форма звіту** – усне обґрунтування свого вибору, пояснення змісту цитат, задуму щодо їх використання; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

81) написати твір-роздум із заголовком – художнім висловом афористичного звучання, вибраним із літературного тексту: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про використання художньої цитати як заголовку твору-роздуму; **виконання** – виявлення в літературному тексті художнього вислову, що може стати заголовком для твору-роздуму, пояснення його змісту, виконання письмової роботи; **форма звіту** – письмова робота (її читання або надання учителю для перевірки); **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

82) здійснити цілісний словесно-образний аналіз твору (здебільшого ліричного) або його фрагменту: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про словесно-образний аналіз; **виконання** – проведення словесно-

образного аналізу; *форма звіту* – усний виступ про одержані результати або письмова робота аналогічного змісту; *узагальнення* – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція.

Узагальнюючи, варто підкреслити – самостійна робота учнів із словесним рівнем тексту чи не в першу чергу дозволяє реалізувати один із базових філологічно зумовлених принципів діяльності – вивчення літератури як мистецтва слова.

Література

1. Бондаренко Ю.І. Вивчення образів-персонажів літературного твору в школі: теорія і практикум. – Ніжин: НДУ імені М. Гоголя. – 2015. – 216 с.
2. Забарний О.В. Психологічна характеристика образу-персонажа: навчально-методичний посібник. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2015. – 76 с.
3. Кучеренко Є.М. Формування у п'ятикласників умінь аналізувати образ-персонаж // Дивослово. – 1985. – №11. – С.27–34.
4. Марко В. Аналіз художнього твору. – К.: Академвидав, 2013. – 280 с.
5. Рыбникова М.А. Герои и события в произведении (К вопросу об изучении теории литературы в старших классах) // Рыбникова М.А. Избранные труды. – М.: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1958. – С. 228–241.
6. Соловйова Н. Формування в учнів умінь давати психологічну характеристику героїв художнього твору // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 10. – С.43–46.

УДК 371.5.016:821.161

САМОСТІЙНА РОБОТА
ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНИХ
ТА МЕТОДИКО-ЛІТЕРАТУРНИХ ЗАВДАНЬ *(продовження)*
(сто тридцять варіантів проведення самостійної роботи
в процесі вивчення літератури)

Юрій БОНДАРЕНКО,

професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
доктор педагогічних наук

Автор статті дає оцінку методу самостійної роботи з позицій загальної дидактики та методики навчання літератури. Він демонструє широкий спектр різних видів названої діяльності, здійснюючи її систематизацію за напрямками і шляхами вивчення літературного матеріалу.

Ключові слова: метод самостійної роботи, дидактика, методика літератури, напрями і шляхи вивчення літературного матеріалу, завдання, види, етапи, рівні самостійної роботи.

SELF-DIRECTED LEARNING
AS A WAY TO ACHIEVE GENERAL DIDACTIC
AND METHODOLOGICAL GOALS IN LITERATURE TEACHING
(one hundred and thirty ways of conducting self-directed
learning in the process of studying literature)

Yuriy BONDARENKO,

Dr. habil., Mykola Hohol State University of Nizhyn

The author evaluates the method of self-directed learning from the standpoint of general didactics and methodology of literature teaching. He demonstrates a broad spectrum of various ways to organize self-directed learning and systematizes them according to ways and methods of studying literary material.

Key words: method of self-directed learning, didactics, methodology of literature teaching, ways and methods of analyzing literary material, tasks, types, stages and levels of self-directed learning.

Світоглядний напрям у вивчення літературних творів

Проблемно-тематичний, філософський, ідеаційно-концептуальний шляхи аналізу [1;9;11]

У даному випадку робота присвячена виявленню поглядів письменника на світ, осмисленню ним зображених реалій, аналізу його відповідей на актуальні питання життя. Такі завдання можуть виконувати учні з досить розвиненим рівнем абстрактного мислення, тобто старшокласники.

83) окреслити тематику, проблематику, ідейний зміст літературного твору, здійснити їх класифікацію: ***підготовка (інструктаж)*** – актуалізація знань про тематику, проблематику, ідейний зміст літературного твору, особливості їх класифікації; ***виконання*** – визначення проблемно-тематичного та ідейного змісту літературного матеріалу, класифікація тем, проблем та ідей; ***форма звіту*** – усний виступ про ідейно-тематичну спрямованість художнього тексту або письмова робота аналогічного змісту; ***узагальнення*** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

84) скласти плани тематичного та ідейного змісту, визначити головні тему та ідею: ***підготовка (інструктаж)*** – актуалізація знань про тематику, ідейний зміст твору, особливості складання плану тематичного та ідейного змісту; ***виконання*** – визначення тематичного та ідейного навантаження тексту, паралельне складання планів; ***форма звіту*** – усне читання плану, коментування його пунктів або письмова робота (план); ***узагальнення*** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

85) простежити розвиток теми (проблеми) за рухом сюжету, визначивши для цього ключові сюжетні точки для поглибленого аналізу:

підготовка (інструктаж) – актуалізація знань про тематику, проблематику, ідейний зміст літературного твору як динамічні системи, пов'язані із розвитком сюжету; **виконання** – визначення проблемно-тематичного та ідейного спрямування літературного матеріалу, простеження його розвитку; **форма звіту** – усний виступ про розвиток ідейно-тематичного змісту твору або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

86) окреслити конфлікт тексту, проаналізувати його розвиток, встановити зв'язок між ним та тематикою, проблематикою, ідейним змістом: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про конфлікт, його пов'язаність із тематикою, проблематикою, ідейним змістом; **виконання** – визначення конфлікту, установлення зв'язків між ним та сформованими автором темами, проблемами, ідейним навантаженням, простеження їх розвитку; **форма звіту** – усний виступ про динаміку конфлікту та ідейно-тематичного змісту твору або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

87) виявити роль образу-персонажа (групи персонажів) для постановки, розвитку та розв'язання порушеної автором проблеми: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про зв'язки між тематикою, проблематикою, ідейним змістом твору та системою образів-персонажів; **виконання** – дослідження ролі героїв в організації ідейно-тематичного змісту літературного матеріалу; **форма звіту** – усна розповідь про зв'язки між тематикою, проблематикою, ідейним змістом та персонажами твору або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

88) визначити мовні звороти, що мають підвищене ідейно-тематичне навантаження, пояснити їх світоглядний зміст: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про художню мову як виразник ідейно-тематичної

спрямованості твору; **виконання** – визначення необхідних словесних зворотів, пояснення їх світоглядного змісту; **форма звіту** – усне коментування ідейно-тематичного навантаження словесних виразів або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

89) встановити зв'язок між назвою (епіграфом) твору та його тематикою, проблематикою, провідною ідеєю: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про назву (епіграф), їх ідейно-тематичний зміст; **виконання** – ідейно-тематичний аналіз назви або епіграфу літературного твору; **форма звіту** – усне коментування ідейно-тематичного навантаження назви (епіграфа) або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

90) підібрати епіграф до тексту, врахувавши ідейно-тематичне навантаження літературного матеріалу: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про епіграф як носія ідейно-тематичного змісту твору; **виконання** – визначення основних тем та ідей, підбір епіграфа, що їх відображає; **форма звіту** – усне коментування ідейно-тематичного навантаження підбраного епіграфа або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

91) зіставити авторські варіанти назви (за наявності) твору з погляду вираження його ідейно-тематичного змісту: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про назву, її ідейно-тематичний зміст та можливість авторських варіантів; **виконання** – аналіз декількох варіантів назви, створених письменником, визначення найоптимальнішого; **форма звіту** – усне обґрунтування вибору, найбільш відповідного, на думку школярів, його ідейно-тематичній спрямованості, або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

92) створити власну назву для твору, максимально врахувавши його ідейно-тематичну спрямованість: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про назву твору, її ідейно-тематичний зміст; ідейно-тематичний аналіз авторського варіанту назви художнього тексту; **виконання** – створення учнями власної назви; **форма звіту** – усне обґрунтування результату відповідно до ідейно-тематичного навантаження літературного матеріалу або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

93) дослідити роль жанрових або стильових властивостей тексту у вираженні ідейно-тематичного змісту: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про зв'язки жанрових чи стильових параметрів з ідейно-тематичним навантаженням; **виконання** – дослідження жанрових або стильових властивостей як способу вираження ідейно-тематичного змісту; **форма звіту** – усне обґрунтування результату відповідно до здійснених жанрових (стильових) спостережень або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

94) виявити авторське ставлення до зображеного, аргументувати судження з допомогою тексту, визначити ідейний зміст твору: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про авторську позицію в тексті, її зв'язок з ідейно-тематичним змістом; **виконання** – дослідження особливостей вираження авторської позиції, її сутності, визначення тематичного та ідейного навантаження; **форма звіту** – обговорення авторської позиції та ідейно-тематичного звучання твору або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

95) написати твір-роздум за тематикою та проблематикою художнього тексту: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про твір-роздум, в основі якого лежить аналіз тематики, проблематики, ідейного змісту твору; **виконання** – написання твору-роздуму; **форма звіту** – усне читання та

обговорення твору-роздуму або письмова робота аналогічного змісту;
узагальнення – оцінка учнями або вчителем завдання, корекція;

96) здійснити повний проблемно-тематичний аналіз літературного твору: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про проблемно-тематичний аналіз; **виконання** – проведення проблемно-тематичного аналізу; **форма звіту** – усний виступ про одержані результати або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

97) простежити еволюцію однієї проблеми у творчості письменника: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про можливість спільної проблематики в декількох творах автора, її розвиток; **виконання** – зіставлення особливостей розв’язання проблеми у різних текстах, виявлення спільних та відмінних моментів; **форма звіту** – усне порівняння проблемно-тематичного навантаження текстів або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

98) зіставити зображення однієї теми (проблеми) різними письменниками, їхні погляди на її вирішення: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про спорідненість тем та проблем у творчості різних митців; **виконання** – порівняльний аналіз творів, що мають проблемно-тематичну схожість, окреслення поглядів митців; **форма звіту** – усне зіставлення способів змалювання теми (проблеми) або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

99) дослідити вплив запропонованих філософських концептів на зміст та форму твору, довести або спростувати його зв’язок із певною філософською системою: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про філософську основу твору, ознайомлення з філософськими концептів; **виконання** – дослідження філософського змісту літературного матеріалу, формальних засобів його вираження; **форма звіту** – усне обґрунтування зв’язку твору із

філософською системою або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

100) проаналізувати ідеаційно-концептуальну(і) систему(и) твору або однієї із його частин за основними світоглядними напрямками – космоцентризм, теоцентризм, антропоцентризм, соціоцентризм, націоцентризм: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про ідеаційно-концептуальні системи; **виконання** – визначення ідеаційно-концептуальних систем у тексті, їх аналіз; **форма звіту** – усна розповідь про світоглядну своєрідність твору або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

101) виділити сюжетні фрагменти, у яких унаочнено філософську (ідеаційно-концептуальну) систему твору, здійснити їх аналіз: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про сюжет як спосіб вираження філософського (ідеаційно-концептуального) змісту; **виконання** – аналіз сюжетних фрагментів; **форма звіту** – усний виступ про філософський (ідеаційно-концептуальний) потенціал тексту або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

102) визначити співвіднесеність персонажа (персонажів) із філософською (ідеаційно-концептуальною) системою тексту, дослідити його (їх) відповідну роль: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про образ як виразник філософського (ідеаційно-концептуального) змісту; **виконання** – аналіз героя в його зв'язках із філософською (ідеаційно-концептуальною) системою; **форма звіту** – усний виступ про філософську (ідеаційно-концептуальну) спрямованість персонажа або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

103) виявити мовні звороти, що мають філософське (ідеаційно-концептуальне) маркування, пояснити зміст, здійснити філософську

(ідеаційно-концептуальну) класифікацію: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про мовні особливості вираження філософського (ідеаційно-концептуального) навантаження твору; **виконання** – аналіз зв'язків між мовою та філософською (ідеаційно-концептуальною) системою; **форма звіту** – усне коментування філософської (ідеаційно-концептуальної) спрямованості мовних зворотів або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

104) дослідити роль жанрових та стильових властивостей тексту у вираженні філософського (ідеаційно-концептуального) змісту: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про жанрово-стильову природу тексту, її підпорядкованість філософській (ідеаційно-концептуальній) основі; **виконання** – аналіз тексту в його жанрово-стильовій та філософській (ідеаційно-концептуальній) специфіці; **форма звіту** – усний виступ про взаємодію жанрово-стильових та філософських (ідеаційно-концептуальних) параметрів або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

105) здійснити повний ідеаційно-концептуальний аналіз твору: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про ідеаційно-концептуальні системи та відповідний аналіз; **виконання** – проведення ідеаційно-концептуального аналізу; **форма звіту** – усний виступ про результати або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція.

Самостійна робота в межах світоглядного напрямку має два етапи. Спочатку учні повинні навчитися аналізувати проблемно-тематичний рівень тексту, а вже далі осмислювати його філософський та ідеаційно-концептуальний потенціал. До уваги треба брати й формальні сторони художнього тексту.

Жанровий та стильовий напрями у вивченні літературних творів

Жанровий та структурно-стильовий шляхи аналізу [6;7;10]

Самостійний жанровий аналіз учні можуть здійснювати, починаючи з п'ятого класу. Спочатку невеликі за обсягом жанри, а далі повісті, романи, драматичні тексти повинні проходити крізь самостійне опрацювання.

Структурно-стильовий аналіз більш складний. Необхідні відповідні теоретичні знання. Вони починають з'являтися в дев'ятому класі. Тому з 9 по 11 класи учні опановують цей вид аналізу, у тому числі й у режимі самостійної роботи.

106) виявити жанрові або стильові властивості тексту, дослідити особливості їх вираження – ***підготовка (інструктаж)*** – актуалізація знань про властивості певного жанру (стилю); ***виконання*** – дослідження жанрових чи стильових параметрів тексту; ***форма звіту*** – усна розповідь про жанрову чи стильову своєрідність або письмова робота аналогічного змісту; ***узагальнення*** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

107) зіставити два твори (одного або різних авторів), що належать до одного жанру (стилю), порівняти особливості реалізації їх властивостей: ***підготовка (інструктаж)*** – актуалізація знань про риси жанру або стилю; ***виконання*** – аналіз-зіставлення двох текстів, споріднених за жанром чи стилем; ***форма звіту*** – усна розповідь про жанрову (стильову) своєрідність творів (подібне та відмінне) або письмова робота аналогічного змісту; ***узагальнення*** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

108) зіставити два твори, що відносяться до різних жанрів, пояснити жанрову різницю: ***підготовка (інструктаж)*** – актуалізація знань про необхідні жанри; ***виконання*** – аналіз-зіставлення текстів, не однакових за жанром; ***форма звіту*** – усна розповідь про жанрову своєрідність (різницю)

творів або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

109) порівняти два твори різної стильової організації (належність текстів має бути до стилів, що хронологічно знаходяться поряд), пояснити, у чому полягала стильова зміна: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про властивості стилів, що будуть зіставлятися; **виконання** – аналіз-зіставлення текстів, різних за стилем, пояснення стильового руху; **форма звіту** – усна розповідь про стильову своєрідність творів, особливості стильової зміни в літературі або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

110) зіставити літературний текст та твір іншого виду мистецтва (живопису, музики, архітектури, кіно), що виникли на спільних стильових засадах, пояснити словесні й несловесні засоби стильового вираження: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про стилі та особливості видів мистецтва, що будуть зіставлятися; **виконання** – порівняльне дослідження творів, що належать до одного стилю, але різних видів мистецтва, пояснення особливостей стильового вираження в обох випадках; **форма звіту** – усна розповідь про специфіку втілення рис певного стилю засобами різних видів мистецтва або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

111) здійснити жанровий аналіз літературного твору: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про жанровий аналіз; **виконання** – проведення жанрового аналізу; **форма звіту** – усний виступ про одержані результати або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

112) здійснити структурно-стильовий аналіз твору: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про структурно-стильовий аналіз;

виконання – проведення аналізу; **форма звіту** – усний виступ про одержані результати або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

113) написати власний художній твір, що має задані жанрові чи стильові параметри: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про специфіку певного жанру або стилю, особливості виконання художньо-творчої роботи; **виконання** – написання художнього твору із заданими жанровими чи стильовими властивостями; **форма звіту** – читання творів або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція.

Крім літературних творів, учні зустрічаються з **матеріалами історико-літературного, у тому числі біографічного, характеру, та літературно-критичними джерелами**. Самостійну роботу з їх опрацювання також краще орієнтувати, опираючись на шляхи вивчення – хронологічний або тематичний. Застосовуючи перший, учні повинні аналізувати матеріал за часовою послідовністю викладу. Другий дозволяє більш якісно усвідомити неповторність феномену письменника, особливості історико-літературного періоду.

Хронологічний шлях у вивчення історико-літературних матеріалів

[2;4;5]

114) прочитати історико-літературний (біографічний) текст, підготувати його переказ (усний або письмовий) за хронологією подій та процесів: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про хронологізм у викладі історико-літературних (біографічних) матеріалів, переказ як вид діяльності; **виконання** – читання тексту, фіксування хронологічних точок (дат), підготовка переказу за хронологією викладу; **форма звіту** – переказування змісту історико-літературного (біографічного) матеріалу за

хронологією викладу або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

115) дослідити історико-літературний чи біографічний текст, виділивши в ньому основні хронологічні точки (дати), скласти хронологічну таблицю, здійснити переказ: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про хронологізм у викладі, особливості складання хронологічної таблиці; **виконання** – читання наукового тексту, фіксування хронологічних точок (дат), складання хронологічної таблиці; **форма звіту** – усне коментування хронологічної таблиці або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

116) здійснити періодизацію історико-літературного чи біографічного матеріалу (визначити основні представлені в ньому періоди, розкрити їх зміст (події, процеси, явища), дати назви, створити періодизаційний план): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про особливості періодизації історико-літературних (біографічних) матеріалів, створення періодизаційного плану; **виконання** – читання тексту, фіксування хронологічних періодів, складання назв, формування періодизаційного плану; **форма звіту** – усна розповідь на основі періодизаційного плану, розкриття змісту виявлених історико-літературних чи біографічних періодів, обґрунтування створених назв або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція.

Тематичний шлях [2]

117) ознайомитися з історико-літературним (біографічним) матеріалом, виділити основні факти, пояснити, яким чином вони розкривають феномен літературного періоду чи письменника: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про історико-літературний чи біографічний факт як основу для виявлення своєрідності періоду або письменника; **виконання** – читання

тексту, фіксування найбільш виразних фактів, узагальнення феномену періоду чи письменника; **форма звіту** – усний виступ про своєрідність періоду чи письменника, виходячи із осмислення відібраних фактів, або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

118) здійснити тематизацію історико-літературного чи біографічного матеріалу (виділити теми та факти, які їх унаочнюють, скласти тематичний план (таблицю), здійснити переказ на його основі, пояснити своєрідність літературного періоду чи письменника): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про тематизацію історико-літературних чи біографічних матеріалів як вид діяльності, тематичний план та переказ; **виконання** – читання тексту, його тематизування, складання тематичного плану, підготовка переказу, узагальнення феномену періоду чи письменника; **форма звіту** – усне ознайомлення з тематичним планом, коментування, тематичне переказування, пояснення своєрідності періоду чи біографії письменника або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

119) на основі біографічного матеріалу з'ясувати коло інтересів письменника, дати оцінку психологічному портрету митця: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про життєвий інтерес як спосіб виявлення своєрідності людини; **виконання** – читання тексту, визначення інтересів письменника; **форма звіту** – усний виступ про інтереси митця, пояснення його феномену або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

120) у біографічному матеріалі визначити основні події, пояснити, як вони вплинули на становлення митця: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про біографічну подію як основу для розуміння формування та діяльності письменника; **виконання** – читання наукового тексту,

фіксування найбільш виразних подій, пояснення їх впливу на письменника (зовнішні від нього події) та таких, що зумовлені діяльністю митця; **форма звіту** – усний переказ подій, пояснення впливу на митця, аналіз діяльності письменника або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

121) у біографічному матеріалі дослідити взаємодію письменника з іншими особистостями, розкрити ці взаємини та прояви митця в названому контексті: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про значення міжособистісних стосунків митця у виявленні його своєрідності; **виконання** – опрацювання наукового тексту, дослідження взаємин митця з іншими людьми, узагальнення його феномену; **форма звіту** – усний виступ про міжособистісні стосунки художника слова, розкриття його своєрідності або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

122) використавши біографічний матеріал, з'ясувати участь письменника в соціальних та культурних процесах, дати оцінку митцю: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про місце художника в соціальних та культурних процесах; **виконання** – читання наукового тексту, осмислення суспільної та культурницької діяльності письменника, виявлення себе в цих сферах; **форма звіту** – усний виступ про особливості діяльності митця або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

123) виділити біографічні та історико-літературні факти, які вплинули на написання творів чи знайшли своє художнє втілення, пояснити ці впливи: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про значення історико-літературних чи біографічних фактів для пояснення змісту і форми художніх творів; **виконання** – читання наукового тексту, фіксування фактів, які вплинули на написання літературних творів, з'ясування цього впливу; **форма**

звіту – контекстне обговорення реального та художнього фактажу (подібності чи розбіжності) або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція.

Літературно-критичні праці (здебільшого це відповідні розділи шкільних підручників для 9-11 класу) також передбачені для опрацювання учнями. У цьому випадку школярів найкраще орієнтувати за шляхами аналізу творів, які можуть використовувати й дослідники літератури.

124) ознайомитися із літературно-критичним матеріалом, з'ясувати думку автора про елементи художнього твору: сюжет, композицію, персонажів, мову, проблематику, філософсько-світоглядну спрямованість, жанр, стиль (кожний за необхідності), – висловити власні судження про них: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про структурні елементи твору; **виконання** – читання наукового тексту, виявлення оцінок, висловлених автором літературно-критичного матеріалу щодо структури аналізованого твору, формування власного погляду; **форма звіту** – усний аналіз літературно-критичного матеріалу за названими напрямками, висловлення власних думок або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

125) опрацювати літературно-критичний матеріал, виявити, у чому полягає цілісна оцінка дослідником аналізованого твору: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про елементи художнього твору та їх художню цілісність; **виконання** – читання учнями наукової статі, виявлення оцінок-узагальнень щодо художнього твору, формування власного погляду на них; **форма звіту** – усний виступ про зроблені автором літературно-критичного матеріалу узагальнення, висловлення власних думок про текст як художню цілісність або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

126) прочитати літературно-критичний матеріал, з'ясувати, яким чином розкрито творчу своєрідність письменника та які художні елементи текстів при цьому взяті до уваги: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про стильові особливості літератури, творчу своєрідність письменника, структурні елементи художнього тексту; **виконання** – читання статті, виявлення оцінок своєрідності творчості письменника, формування власного погляду; **форма звіту** – усний аналіз літературно-критичного матеріалу, висловлення власних думок або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

127) ознайомитися з декількома критичними матеріалами (можна взяти різні шкільні підручники), присвяченими аналізу одного твору, виявити подібність та різницю оцінок структурних елементів та тексту в цілому, обґрунтувати власний погляд: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про структурні елементи твору; **виконання** – читання літературно-критичних текстів різних авторів, виявлення оцінок з приводу одного твору та його структурних елементів, формування власного погляду; **форма звіту** – усний аналіз-зіставлення думок різних критиків, висловлення власних суджень або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

128) на основі критичного матеріалу з'ясувати, які теоретичні поняття і як саме використав дослідник для аналізу твору, до яких результатів це привело: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про теоретичну основу літературознавства; **виконання** – читання учнями наукової статті, виявлення понять, використаних критиком в процесі аналізу твору, та особливостей їх використання; **форма звіту** – усний аналіз критичного матеріалу за названими напрямками або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка виконаного завдання, корекція;

129) прочитавши критичний матеріал, пояснити, які шляхи аналізу твору використав літературознавець і які наукові результати ним одержано (за умови, якщо учні володіють знаннями про шляхи аналізу): **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про шляхи аналізу твору; **виконання** – читання наукового тексту, з'ясування шляхів аналізу, використаних критиком, одержаних ним результатів, формування власного погляду; **форма звіту** – усний виступ про використані літературознавцем шляхи аналізу та результати їх застосування або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція;

130) створити власний критичний матеріал, використавши відомі шляхи аналізу, зіставити його з матеріалом, створеним критиком (автором підручника), встановити спільні та відмінні моменти в аналізі художнього твору: **підготовка (інструктаж)** – актуалізація знань про шляхи аналізу; **виконання** – написання учнями власного критичного матеріалу, читання тексту, створеного літературознавцем, виявлення спільних та відмінних моментів; **форма звіту** – усний виступ-зіставлення власного та чужого наукового тексту або письмова робота аналогічного змісту; **узагальнення** – оцінка учнями або вчителем виконаного завдання, корекція.

Усі види завдань для самостійної роботи з опорою на шляхи аналізу літературного матеріалу чи вивчення науково-документальних джерел (біографічних, історико-літературних) є **алгоритмічними**. «Характерною ознакою алгоритмічних процесів є те, що велика кількість об'єктів, із якими треба виконувати певні дії (операції), і сама чисельність дій визначені наперед» [3, с. 28]. Будь-який шлях аналізу – це вже свого роду програма аналітичної роботи, яку учні повинні усвідомлювати й уміти самостійно застосувати, поступово виходячи на найвищий рівень опрацювання літератури – індивідуальне наукове дослідження (звичайно ж, досягнути цей рівень можуть не всі школярі).

Отже, моделювання самостійної роботи за основними напрямками та шляхами літературного аналізу, вивчення інших видів навчального матеріалу дозволяє поставити цей вид діяльності на системну основу, надати йому наскрізного характеру для всіх етапів літературної освіти. Як свого часу підкреслив Є.Жицький, необхідно, щоб «...навчання учнів самостійно мислити і працювати проводилося в усіх ланках навчально-виховного процесу з літератури, щоб воно було приведенне в певну систему» [7, с. 7]. Учителю-словеснику має пам'ятати: тільки регулярне виконання учнями самостійної роботи, спрямованої на дослідження художніх творів, історико-літературних та біографічних текстів здатне забезпечити належний рівень не тільки літературних знань, але й літературознавчих умінь, що в результаті веде до формування кваліфікованого читача. Цьому й мають посприяти сто тридцять варіантів завдань, окреслені в цьому науковому матеріалі й згруповані відповідно до напрямків та шляхів дослідницької діяльності учнів.

Література

1. Бондаренко Ю.І. Методика шкільного вивчення української літератури на засадах ідеаційно-концептуального підходу: теорія і практикум. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 199 с.
2. Бондаренко Ю. І. Тематичний шлях вивчення життєпису митця та робота з біографічними фактами на уроках літератури // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2014. – №3. – С.116–120.
3. Буряк В.К. Самостійна робота з книгою. – К.: Знання, 1990. – 48 с.
4. Волошина Н.Й. Розкриття біографії письменника в єдності з його творчістю // Наукові основи методики літератур (за ред. Н.Й.Волошиної). – К.: Ленвіт, 2002. – С.113-115.
5. Волошина Н.Й., Жила С.О. Огляд літературного періоду// Наукові основи методики літератури (за ред. Н.Й.Волошиної). – К.: Ленвіт, 2002. – С.106-113.

6. Головченко Н. Вступні заняття як важлива складова структурно-стильового шляху аналізу художнього тексту. На прикладі вивчення літературного модернізму // Зарубіжна література. – 2006. – №21. – С.1–21.

7. Горідько Ю. Структурно-стильовий аналіз під час вивчення літератури модернізму в школі (За новелою М.Коцюбинського «Intermezzo» // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – №2. – С.17-21.

8. Жицький Є.І. Самостійна і творча активність учнів у процесі вивчення літератури. – К.– Радянська школа, 1969. – 168с.

9. Нагорна А. Ю. Методика застосування філософських джерел у процесі вивчення зарубіжної літератури (9-11 кл.) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія і методика навчання (зарубіжна література)” / А. Ю. Нагорна. – К., 2007. – 21 с.

10.Романишина Н.В. Українська художня проза: теоретико-методичні аспекти вивчення. – Рівне: Принт Хауз, 2013. – 576 с.

11. Токмань Г.Л. Урок – філософське дослідження. // Дивослово. – 2002. – № 5. – С.41–46.